

AZƏRBAYCANIN TÜRKİYƏ İLƏ NEFT-QAZ TİCARƏTİ ƏLAQƏLƏRİNİN YARANMASINDA İNVESTİSİYA ƏMƏKDAŞLIĞI

Xumar Fərhad qızı Abdullayeva

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası

E-mail: xumar.ahadova@yahoo.com

Milli iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafı bilavasitə daxili və xarici investisiyanın dövlət strategiyasının müəyyən etdiyi prioritet sahələrinə yatırımı ilə nail olunur.

Məqalə Azərbaycanın iqtisadi inkişafında və xarici ticarət strukturunda əsas amil olan, neft-qaz hasilatının artırılması və ixracı üçün boru nəqliyyatı infrastrukturunu marşrutları layihələrinin reallaşmasında Azərbaycanla - Türkiyənin investisiya əməkdaşlığı üzrə aparılan elmi tədqiqata həsr edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq neft-qaz müqavilələrində ölkəmizi təmsil edən Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) xarici şirkətlərlə bərabər Türkiyənin TPAO şirkəti ilə investisiya əməkdaşlığı həyata keçirməkdədir.

Xəzər dənizinin sərvəti olan neft-qaz hasilatının artırılması və ixracı üzrə Azərbaycanla Türkiyə dövlətinin investisiya əməkdaşlığı iki region və dost dövlətləri arasında ticarət-iqtisadi əlaqələrin yaranmasının əsası olmuşdur. İki dövlət arasında dinamik xətlə yüksələn neft-qaz ticarət-iqtisadi əlaqələrinin artması Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fonduna valyuta daxilolmalarının artırılması ilə yanaşı Türkiyə dövlətinin enerji təhlükəsizliyinin təminatında idxal bazarının diversifikasiyasına səbəb olmaqdadır.

Son illər Cənub Qaz Dəhlizinin 3-cü segmenti olan Trans-Ayadolu (TANAP) boru kəmərinin istifadəyə verilməsi və Azərbaycanın investisiyası ilə Türkiyədə tikilən "STAR" NEZ (neft emalı zavodu) məhsullarının bazara çıxarılması iki dövlətin ticarət tərəfdaşlığının daha da artmasına və davamlılığında olduqca səmərəlidir.

Beləliklə, məqalədə Azərbaycanla-Türkiyənin investisiya əməkdaşlığı ticarət-iqtisadi əlaqələrin yaranmasına səbəb olaraq, hər iki dövlətin milli iqtisadi inkişafının dostluq və qardaşlığının möhkəmlənməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Açar sözlər: *investisiya, xarici ticarətin diversifikasiyası, iqtisadi təhlükəsizlik, yeni texnologiya*

GİRİŞ

Müasir dövrdə beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin bir növü olan kapitalın beynəlxalq hərəkəti, məhiyyətinin artması ilə milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafının əsas funksiyasına çevrilmişdir. Bu baxımdan, iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsində xarici kapital kimi kredit və investisiyaların cəlb edilərək prioritet sahələrə yatırımı ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı strategiyasının reallaşmasında əsas amillərdəndir.

Dünyanın ən islahatçı 10 dövlətdən biri olan Azərbaycanda xarici investisiyanın cəlb edilməsi və investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsi üzrə aparılan struktur islahatları ilə "İnvestisiyanın Təşviqi" Fondu" və "İnvestisiya Holdingi" kimi yeni idarəetmə qanunları yaradılmışdır.

Milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafının əsası olan birbaşa investisiyaların sənaye sektoruna yatırımı digər sahələrin inkişafına da müsbət təsir edərək istehsal və xidmətin yeni texnoloji inkişafı ilə bərabər xarici ticarətin strukturunda dəyişməsinə səbəb olur. Sənayedə kəşf və ixtiraların istehsal prosesinə tətbiqi ilə nail olunan kəskin yüksəlişlər "Sənaye inqilabı" adlandırılaraq istehsalda yeni avadanlıqların qazanmasına səbəb olur. Texnoloji yeniliklərin yaradılmasının xüsusiyyətləri və müxtəliflikləri ilə əlaqədar olaraq sənaye inqilabları dörd dövrə bölünür (www.azerbaijan.new.az).

Müxtəlif sənaye inqilabları dövründə texnoloji yeniliklərin yaradılması və birbaşa investisiya kimi dövlətlərin milli iqtisadiyyatına yatırılması inkişafın əsası olmaqla bərabər, xarici ticarətin strukturunda da əsaslı dəyişikliklərə səbəb olmaqdadır.

ƏSAS HİSSƏ

Dünya ölkələrinin iqtisadi inkişafı məhz birbaşa dövrün tələblərinə uyğun olaraq, daha prioritet sahələrə qoyuluşu ilə nail olunmuşdur.

Birinci sənaye inqilabında buxar maşının kəşfi ilə istehsalın mexanikləşdirilməsinə (1760-1820), ikinci sənaye inqilabında elektrik enerjisinin kütləvi istehsalına (1820-1970), üçüncü sənaye inqilabında istehsalın avtomatlaşdırılması üçün elektronika, kompüterləşmə və informasiya texnologiyalarından kütləvi istifadəsinə səbəb olmuşdur (1970-2010). Müasir dövrü əhatə edən dördüncü - "İntellekt" sənaye inqilabında (sənaye 4.0) rəqəmsallaşma texnologiyaların birləşməsi, fiziki, rəqəmsal və bioloji sferalar arasında sərhədlərin aradan qaldırılması ilə səciyyələnərək, 3-cü sənaye inqilabının innovasiyaları ilə bərabər, süni intellekt və robotlardan, dronlardan istifadəyə səbəb olmaqdadır (www.azerbaijan.news.az).

Dövlətin iqtisadiyyatı tənzimlənməsində əsas məqsəd olan əhalinin həyatını daha da yaxşılaşdırmaq, asanlaşdırmaq və yaşayış səviyyəsinin keyfiyyətini yüksəltmək olduğundan, istehsal, xidmət və sosial sahələrin birbaşa xarici investisiya qoyuluşu prioritet məsələlərdəndir.

Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının davamlı inkişafının əsası olan istehsal və xidmət sahələrinə investisiya yatırımı, həmçinin xarici ticarət əlaqələrinin düzgün, elmi əsaslandırılmış və səmərəli tənzimlənməsinin islahatlar əsasında təkmilləşdirilməsi bilavasitə dövlət başçısı cənab İlham Əliyevin idarəçilik qabiliyyəti, qonşu və region dövlətlərlə iqtisadi əlaqələri yaratmaq bacarığı, elmi əsaslandırılmış strategiyası, beynəlxalq diplomatiyası və nüfuzu olduqca önəmlidir. Azərbaycan Respublikasının davamlı iqtisadi inkişafındakı uğurlarının artması ilə qonşu dövlət olaraq, yalnız əraziləri zəbt etmək və düşmənçilik siyasəti aparan Ermənistan Respublikasının tənəzzülə uğramış iqtisadiyyatı bunun bariz nümunəsidir.

Xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gələn Ümummilli lider Heydər Əliyev tənəzzülə uğramış Müstəqil Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatının stabilləşməsi və inkişafı üçün daxili investisiya imkanı olmadığından, yaranmış vəziyyətdən çıxış yolu ölkədə, bütün dünyada qəbul olunmuş, investisiya mühitinin yaradılması ilə xarici investorları neft sektoruna cəlb etməkdə idi. Bu məqsədlə, Azərbaycan Respublikasının ilk beynəlxalq müqaviləsi olan "Əsrin müqaviləsi" 20 sentyabr 1994-cü ildə imzalanmışdır. Dəyəri 7,2 milyard dollar olan bu müqavilədə 8 dövlət, 11 şirkət, o cümlədən Türkiyə Respublikasının TPAO şirkəti 6,7% investisiya payı ilə iştirak etmişdir. Bununla da, Azərbaycan-Türkiyə ticarət-iqtisadi əlaqələrinin təməli olan iki region və dost dövlətlərin investisiya əməkdaşlığı başlamışdır (www.SOCAR.az).

İki dövlət arasındakı neft-qaz sektoru üzrə investisiya əməkdaşlığın başlanması hasilatın artması və ixrac boru nəqliyyatı infrastrukturunun tikintisi kimi hissələrdən ibarətdir.

Dayanıqlı iqtisadi inkişafın əsas amili kimi qanunilik, konüllülük və bərabər hüquqluluq prinsipləri əsasında hər hansı bir sahədə məhsulun artırılması və keyfiyyətinin yüksəlməsinə qoyulan xarici investisiya portfel və birbaşa olmaqla iki qrupa bölünür (54).

Azərbaycanı beynəlxalq neft-qaz müqavilələrində təmsil edən Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti (SOCAR) xarici investorlarla bərabər, Türkiyənin TPAO şirkəti ilə həm Xəzər dənizinin Azəri-Çıraq, dərinisulu Günəşli yatağından neft hasilatının, həm də "Şahdəniz" yatağından qaz hasilatının artırılmasında investisiya əməkdaşlığını yerinə yetirmişdir.

Neft hasilatının artırılması üçün xarici kompaniyalar, əsasən, birbaşa investisiya olaraq, Azərbaycana yüksək səviyyəli, müasir texnikanın ölkəmizə gətirilməsi üçün yeni Xəzər limanı yaradılmış və dövlət tənzimlənməsi ilə idxaldan gömrük rüsumu "0" dərəcəsinə endirilmişdir. Yeni texnika və texnologiyalardan neft hasilatında istifadəsi nəticəsində 1994-cü ildə cəmi 9,5 milyon ton neft

hasil edən Azərbaycan, 2010-cu ildə hasilatı artıq ən yüksək səviyyəsinə – 51 milyon tona qədər yüksəltməyə nail olmuşdur. Hazırda 39,0 milyon ton neft hasil olunur (www.SOCAR.az).

14 sentyabr 2017-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə hələ «Əsrin müqaviləsi»nin qurtarma müddətindən 7 il əvvəl, yeni «Əsrin müqaviləsi» imzalanmış və bu müqavilə 2050-ci il müddətinə qədər uzadılmışdır. Dəyəri 40 milyard ABŞ dollarına bərabər olan bu müqavilədə Türkiyənin TPAO şirkəti 5,6% investisiya payı ilə iştirak edir (www.econom.az).

4 iyun 1996-cı ildə Xəzər dənizində “Şahdəniz” perspektiv qaz yatağının birgə işlənməsi və hasilatın pay bölgüsü haqqında SOCAR-la xarici investorlar, o cümlədən Türkiyənin TPAO şirkəti arasında beynəlxalq müqavilə imzalanmışdır. Bu müqaviləyə əsasən “Şahdəniz” yatağının iştirakçı xarici investorlarla birgə qaz hasilatının artırılması məqsədi ilə Azərbaycan Qaz Təchizatı Şirkəti (AQTS) yaradıldı. Hesablanmış statistik məlumata görə, “Şahdəniz” yatağının təbii qaz ehtiyatı 1,2 trilyon kubmetrdən, kondensat ehtiyatı isə 300 milyon kubmetrdən çoxdur. 2013-cü il dekabrın 17-də “Şahdəniz” yatağının ikinci mərhələsinin birgə işlənməsi üçün (AQTS) xarici investorların yaratdığı pay bölgüsünə əsaslanan konsorsium iştirakçıları arasında beynəlxalq müqavilə imzalanmışdır. Bu layihəyə 28 milyard dollar investisiya qoyulması nəzərdə tutulmuşdur. Türkiyənin TPAO şirkəti bu layihədə 19,0% investisiya payına malikdir (SOCAR-2019” jurnalı).

Aparılan elmi tədqiqata istinadən, qeyd etmək olar ki, xarici investorları ölkəmizə cəlb etməklə Xəzər dənizinin sərvəti olan neftlə bərabər, təbii qaz hasilatında da artıma nail olunmuşdur. Belə ki, əgər 2009-cu ildə ölkəmizdə qaz hasilatı cəmi 21,3 milyard kubmetrə bərabər idisə, artıq hasilat 40,9 miyard kubmetrə qədər yüksəlmişdir.

Beynəlxalq səviyyəli neft ixracı boru infrastruktur layihələrinin şərq istiqamətində Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa marşrutlarının inşasından sonra, Türkiyə dövləti ilə xam neft və təbii qaz ixracı üçün ticarət iqtisadi əlaqələrin yaranması məqsədi ilə qərb istiqaməti üzrə ixrac boru kəmərləri layihələrinin inşası həyata keçirilmişdir. Azərbaycan, Türkiyə və Gürcüstan kimi region ölkələrin dövlət başçılarının dostluğu və birgə iqtisadi əməkdaşlığa razılaşmaları olduqca yüksək əhəmiyyət kəsb edərək, hər üç dövlətin milli iqtisadiyyatının inkişafı üçün səmərəli olmaqdadır.

Müstəqil Azərbaycan Respublikası öz təbii sərvətlərinin sahibi kimi, 2002-ci il sentyabrın 18-də Bakı-Tbilisi-Ceyhan (BTC) neft boru kəmərinin tikintisi üzrə beynəlxalq müqavilə imzalanmışdır [2].

25.05.2005-ci ildə kəməre ilk Azərbaycan nefti vurulmuş və 4 iyun 2006-cı ildə ilk neft BTC kəməri ilə Türkiyənin Ceyhan limanına çatdırılmışdır. Beləliklə, Xəzər dənizinin təbii sərvəti olan xam neftin Türkiyə bazarına və oradan Ceyhan limanından Aralıq dənizi ilə Avropa dövlətlərinə çıxışına nail olunmuşdur. Bununla da, hər bir dənizlə əlaqəsi olmayan Xəzər dənizi əvvəllər Bakı-Novorossiysk və Bakı-Supsa neft ixrac boru kəmərləri marşrutları vasitəsilə Qara dənizlə əlaqəsi yaradılmışdırsa, BTC vasitəsi ilə isə Aralıq dənizinə də çıxışına yol açmışdır. Eyni zamanda Orta Asiya-nın neft hasil edən dövlətləri üçün də BTC kəməri Qara dənizə çıxan neft kəmərlərinə alternativ ixrac marşrutu yaratmışdır.

BTC layihəsinin tikintisində 8 dövləti təmsil edən qabaqcıl neft şirkətləri, o cümlədən Türkiyənin TPAO şirkəti 6,53%-li investisiya payı ilə iştirak etmişdir (1 barel 158,7 litrdir; 1 ton neft 6,24 barelə bərabərdir).

BTC layihəsində Azərbaycan Respublikasının iştirakında investisiya təminatı tənzimlənməsi ilə əlaqədar olan öhdəliklərin yerinə yetirilməsi, o cümlədən layihədə ölkənin iştirak payının maliyyələşdirilməsi ilə bağlı hüquqi sənədlər “Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri layihəsində Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft şirkətinin iştirak payının maliyyələşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 30 iyul 2002-ci il tarixli Fərmanı ilə tənzimlənir (www.dovlet.az).

2006-cı ilin iyulun 13-də BTC neft nəqliyyat infrastrukturunu vasitəsi ilə Azərbaycan nefti regionda etibarlı ticarət-tərəfdaşı və dost dövlət olaraq, dünyadakı 20 yüksək inkişaf etmiş dövlətlər

qrupuna daxil olan Türkiyə Respublikasına çatdırılmış və enerji təhlükəsizliyinin təminatında neft idxalı bazarının səmərəli diversifikasiyasına səbəb olmuşdur.

Eyni zamanda Türkiyənin Aralıq dənizindəki Ceyhan terminalı İraq nefti ilə yanaşı Azərbaycan, Orta Asiya, Qazaxıstan dövlətində hasil olan nefti də BTC kəməri vasitəsi ilə dünya bazarına çatdırmasına imkan yaratmışdır. Beynəlxalq səviyyəli, möhtəşəm neft nəqliyyat infrastrukturunu olan BTC neft boru kəməri ulu öndərin təklifi, təşkili və yüksək səviyyəli idarəetmə tədbirləri əsasında reallaşdığına görə Heydər Əliyevin adı verilmişdir [3,15].

Azərbaycan Türkiyə ticarət-iqtisadi əlaqələrinin yaradılmasının inzibati metodla tənzimlənməsi ilə əlaqədar bir neçə qərarlar qəbul edilmişdir. Bunlardan, 2013-cü il dekabrın 17-də Bakıda Türkiyə və digər dövlətlərin nümayəndələrinin “Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorundakı «Şahdəniz» qaz-kondensat yatağının işlənilməsi layihəsinin ikinci mərhələsi üzrə yekun investisiya qərarı”, «Cənub Qaz Dəhlizi»nin həyata keçirilməsi sahəsində əməkdaşlığa dair Anlaşma Memorandumu», həmçinin Dövlət Neft Şirkəti ilə «Şahdəniz» üzrə Hasilatın pay Bölgüsü Sazişi üzrə əməliyyat konsorsiumunun operatoru olan BP şirkəti arasında “Şahdəniz-2 üzrə yekun investisiya” qərarı imzalanmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyə bazarına Xəzər dənizindən hasil olan təbii qaz iki boru kəməri vasitəsi ilə ixrac olunur. Bunlardan biri “Şahdəniz”-1 kondensatından hasil olan təbii qaz Bakı-Tbilisi-Ərzurum xətti ilə və “Şahdəniz”-2 kondensatından hasil olunan qazın “Cənub Qaz Dəhlizi” boru kəmərləri vasitəsi ilə Türkiyəyə ixrac olunmasıdır.

Hal-hazırda artıq Cənub Qaz Dəhlizi beynəlxalq qaz ixrac boru kəməri layihəsinin 4 seqmentinin sonuncusu olan “TAP” layihəsi üzrə tikinti işləri tamamlanmış və istifadəyə verilmişdir. Bu layihədə Türkiyə bazarına qaz ixrac edən Trans-Anadolu (TANAP) boru xətti xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Belə ki, Azərbaycan Türkiyə ticarət-iqtisadi əlaqələrin yaranmasında TANAP nəqliyyat infrastrukturunu Türkiyənin enerji təhlükəsizliyinin təminatında qaz idxalı bazarının diversifikasiyası baxımından olduqca səmərəli olduğundan, layihənin inşası iki ölkənin dövlət başçılarının razılığı, təşkili və tənzimlənməsi ilə 26 iyun 2012-ci ildə İstanbul şəhərində keçirilən sazişdə qərara alınaraq müqavilə imzalanmışdır [8].

2013-cü ildə Türkiyə və Azərbaycan arasında qaz ixracı əlaqələrində «Şahdəniz-2» üzrə müqaviləsində TANAP- ixrac boru kəməri layihəsinin inşasında Türkiyə dövlətinin investisiya payı 30 faizə bərabərdir. «Şahdəniz-2» yatağından ildə 16 milyard kubmetr qaz gəlir ki, bunun da 6 milyard kubmetri Türkiyəyə, 10 milyard kubmetri isə Trans Adriatik (TAP) qaz ixrac boru kəməri vasitəsi ilə Avropaya nəql edilir.

TANAP qaz ixrac boru kəməri beynəlxalq əhəmiyyətli Cənub Qaz Dəhlizi layihəsinin ən uzun və ən önəmli hissəsidir. Kəmərin inşasına investisiya qoyuluşu əsasən Azərbaycan, Türkiyə və Böyük Britaniya dövlətləri tərəfindən təmin edilmişdir. TANAP qaz ixrac boru kəmərinin inşasına qoyulan investisiyanın 58%-i Azərbaycan, (Cənub Qaz Dəhlizi, SOCAR Turkey Enerji AS), 30%-i Türkiyə, 12%-i isə Böyük Britaniyaya məxsus şirkətlər tərəfindən həyata keçirilmişdir (www.socar.az).

Beynəlxalq məsləhətçi şirkətlər tərəfindən aparılmış hesablamalara görə TANAP layihəsinin inşasının investisiya qoyuluşu 11,7 milyard ABŞ dolları həcmində müəyyən edilmişdir. Bu vəsaitin 3732 milyon ABŞ dolları (3282+0,450) Azərbaycan, 1931 milyon ABŞ dolları Türkiyə və 1772 milyon ABŞ dolları isə Böyük Britaniya dövlətlərinin tərəfindən ödənilməsi planlaşdırılmışdır (cədvəl 1). Lakin kəmərin tikintisində 45 faiz vəsaitə qənaət edilərək - 6,435 milyon dollara başa gəlmiş və 5,265 milyon ABŞ dollarına qənaət edilmişdir (www.econom.dov.az).

Türkiyə ilə bağlanmış ticarət müqaviləsinə müvafiq olaraq Azərbaycandan Türkiyəyə 15 il ərzində 91 milyard kubmetr Xəzər dənizinin təbii qazı ixrac olunacaq (www.dovlet.az).

TANAP layihəsi tikintisi iştirakçılarının qoyduqları investisiyalar və qənaətdən gəlirləri

Dövlətlər	Şirkətlər	Qoyulacaq investisiya		Qənaət	Son ödəniş
		%-lə	mly.ABŞ dolları ilə	milyon dollar	
				45%-dən	mly.ABŞ dolları ilə
Azərbaycan	Cənub Qaz Dəhlizi	51	5967	2685	3282
Azərbaycan	SOCAR Türkiyə Enerji A.S.(STE AB)	7	819	369	450
Türkiyə	BOTAŞ	30	3510	1579	1931
Böyük Britaniya	BP	12	1404	632	772
Cəmi	-	100	11700	5265	6435

Mənbə: Statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Mütəxəssislərin hesablamalarına görə Azərbaycanın qaz strategiyası çərçivəsində 2023-2026-cı illər ərzində TANAP kəməri ilə qaz ixracı ildə 23 miyard kubmetr, 2026-cı ildən sonra isə 31 miyard kubmetrə qədər artırılması mümkündür. Gələcəkdə Qazaxıstan və Türkmənistan dövlətləri də TANAP qaz ixrac boru kəməmindən istifadə etmək imkanına nail olacaqdır (www.azerbaijannew.az.).

Azərbaycanın xaricdə ən böyük məbləğdə investisiya qoyduğu ölkə Türkiyədir. Türkiyə dövlətinə investisiya qoyuluşu ilə bu ölkənin kommersiya maraqlarının diversifikasiyasında və enerji təhlükəsizliyinin səmərəliliyinin təmin edilməsində iştirak edir.

Azərbaycan-Türkiyə ticarət-iqtisadi əlaqələrinin müasir forması kimi dost ölkə bazarına xam deyil, emal olunmuş neftin çıxarılmasıdır.

Azərbaycanın Türkiyə dövləti ərazisində inşa etdiyi «STAR» NEZ-nun təməli 2011-ci il oktyabrın 25-də Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev və Türkiyə Prezidenti Təyyub Ərdoğanın iştirakı ilə qoyulmuşdur. Zavod tikintisinin investisiya dəyəri 6,3 milyard dollar olub, Azərbaycandan ixrac olan xam neftin emal olunması ilə Türkiyə bazarlarına istifadəyə yararlı neft məhsullarını çıxarır.

Türkiyənin İzmir şəhərinin Əliağa rayonunda, «Petkim» neft-kimya kompleksinin ərazisində yerləşən «STAR» neft emalı zavodu Türkiyənin Xüsusi Sənaye Zonası elan edilib.

«STAR» NEZ-da hər il 10 milyon xam neft emal edilməsi nəzərdə tutulub. Zavodda ildə 1,6 milyon neft, 1,6 milyon ton təyyarə yanacağı, 4,8 milyon ton aşağı kükürlü dizel yanacağı, 700 min ton neft koksu, 460 min ton qarışıq ksilen, 500 min ton reformat və 160 min ton kükürd istehsal olunur. Zavod tam gücü ilə 2019-cu ilin yanvar ayından etibarən fəaliyyət göstərir.

Hesablamalara görə «STAR» NEZ, neftin qiymətindən asılı olaraq, proqnozlara görə hər il neft emalı məhsullarının satışından Azərbaycana 6-8 milyard dollar məbləğində gəlir gətirə biləcək.

2020-ci ilin sonuna olan statistik məlumatlara əsasən Türkiyə iqtisadiyyatına Azərbaycanın yatırdığı ümumi investisiya 19 milyard dollara çatmışdır. Bu məbləğin 15,5 milyard dolları neft-qaz sektoruna, 3,5 milyard dolları isə qeyri-neft sektoruna yatırılıb. Gələcəkdə Azərbaycanın Türkiyəyə yatırdacaq investisiyaların həcmnin 20 milyard dollara qədər artırılması nəzərdə tutulur. Hal-hazırda Azərbaycanın Türkiyədə 2000 şirkəti fəaliyyət göstərir

Türkiyənin Azərbaycana investisiyası isə 12,5 milyard dollar həcmdə qiymətləndirilir. Bunun 9,6 milyard dolları neft, 2,9 milyard dolları isə qeyri-neft sektoruna yönəldilib. Türkiyənin Azərbaycanda 4100 şirkəti fəaliyyət göstərir.

Qeyd etmək lazımdır ki, «STAR» NEZ layihəsinin ümumi investisiya qoyuluşunun (6,3 milyard dollar) 90 faizi artıq təmin olunub. 2021-ci ilədək başa çatacaq investisiya qoyuluşu 7 milyard dollara çatacaq (www.ekonomi.gov.)

Beləliklə, Azərbaycanın neft-qaz sektoru üzrə Türkiyə ilə ticarət əlaqələrinin yaranmasının əsası olan investisiya əməkdaşlığını iki böyük qrupa ayırmaq olar. Birincisi – Xəzər dənizinin təbii sərvəti olan neftin Azəri-Çıraq-Günəşli platformasından çıxarılması üzrə iki dövlətin investisiya əməkdaşlığı. İkinci – Ticarət məqsədi ilə Türkiyə dövlətinə ixrac olunması üçün boru kəmərlərinin inşasında investisiya əməkdaşlığı (Cədvəl 2).

Cədvəl 2.

Azərbaycanın beynəlxalq neft-qaz müqavilələrində Türkiyə dövləti ilə investisiya əməkdaşlığı (milyon dollar, %-lə).

Beynəlxalq müqavilələr	Layihənin dəyəri	İnvestisiyalar			
		Azərbaycan		Türkiyə	
		%	məbləğ	%	məbləğ
1.Neft-qaz hasilatı layihələri					
“Əsrin müqaviləsi”	7200	11,5	851,0	6,7	495,8
“Şahdəniz-2”	28000	16,7 (10,0+6,7)	4676,0	19	5320,0
“Yeni əsrin müqaviləsi”	40000	25	10000	5,7	2280
2.İxrac boru nəqliyyat infra-strukturları layihələri					
“BTC”	1300	25,0	1081,2	6,5	279,5
“CQD” seqmentlər:	40000				
“CQBK”	4700	80,0	3760,0	10	470,0
“TANAP”	6435	58,0	3732,0	30	1931,0
“TAP”	4500	20,0	900,0	-	-

Mənbə: Statistik məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

YEKUN NƏTİCƏ

Beləliklə, Azərbaycan - Türkiyə dövlətlərinin neft-qaz üzrə ticarət-iqtisadi əlaqələrinin yaranmasında investisiya əməkdaşlığı üzrə aparılan elmi tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, investisiya əməkdaşlığı ilə başlayan birgə fəaliyyət bu dövlətlər arasındakı dinamik xətlə artan ticarət-iqtisadi əlaqələrin yaranmasında əsas amil olmuşdur.

Azərbaycan və Türkiyə dövlətlərinin bütün sahələr üzrə investisiya yatırımlarının ilbəl artırılmasının dövlətlər tərəfindən tənzimlənməsi dost və qardaş ölkələrin etibarlı və daimi ticarət tərəfdaşlığı hər iki ölkənin milli iqtisadiyyatların dayanıqlı inkişafında öz yüksək nəticələrini verməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası və Türkiyə Respublikası arasında Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması haqqında Birgə Bəyannamənin təsdiq edilməsi // 15 sentyabr 2010-cu ildə qəbul edilmişdir. – Bakı: Qanun, - 2010.
2. Xam neftin Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə əraziləri ilə Bakı-Tbilisi-Ceyhan əsas ixrac boru kəməri vasitəsilə nəql edilməsinə dair Protokolun təsdiq edilməsi // 26 may 2000-ci ildə qəbul edilmişdir. – Bakı: Qanun, - 2000.
3. İnvestisiya fəaliyyəti haqqında //. – Bakı: Qanun, - 1995.
4. “Xarici investisiyanın qorunması” haqqında // 15 yanvar 1992-ci ildə qəbul edilmişdir. – Bakı: Qanun, - 1992.

5. Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda Azəri, Çıraq yataqlarının və Günəşli yatağının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və neft hasilatının pay bölgüsü haqqında Sazişə Birinci Qoşmanın qəbul və təsdiq edilməsi, həyata keçirilməsinə icazə verilməsi // 24 iyun 2011-ci ildə qəbul edilmişdir. – Bakı: Qanun, - 2011.
6. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında sərmayələrin qarşılıqlı qorunması və təşviqi haqqında // 25 oktyabr 2011-ci ildə qəbul edilmişdir. – Bakı: Qanun, - 2011.
7. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında uzunmüddətli iqtisadi və ticari əməkdaşlıq haqqında // 13 aprel 2004-cü ildə qəbul edilmişdir. – Bakı: Qanun, - 2004.
8. Cənub Qaz Dəhlizi bəyannaməsi. <http://www.azadliq.org/content/article /2275474.html>
9. Əliyeva, R.Ə. İqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi (dərs vəsaiti) / R.Ə.Əliyeva. – Bakı: - 2013. – 440 s.
10. Azad Həsənlı. Türkiyədə Azərbaycan investisiyaları 3 dəfə artıb, 14 iyun 2015, <http://az.trend.az/business/economy/2404098.html>
11. ACG-yatağının birgə işlənməsinə aid yeni Saziş (14 sentyabr 2017-ci il)
12. <http://www.socar.az>
13. <http://www.azerbaijan news.az>
14. www.ekonomi.gov.tr/upload/.../zergul_ozbilgic.pdf
15. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-ekonomik-iliskileri.tr.mfa>

INVESTMENT COOPERATION IN THE CREATION OF OIL AND GAS TRADE AND ECONOMIC RELATIONS BETWEEN AZERBAIJAN AND TURKEY

H.F. Abdullaeva

He sustainable development of the national economy is directly related to the introduction of domestic and foreign investment in the priority area of the state strategy.

The article is devoted to scientific research of investment cooperation between Azerbaijan and Turkey in increasing oil and gas production, as well as the construction of international export pipelines. representing the country in international oil and gas agreements. The State Oil Company (SOCAR), in addition to other foreign companies, has investment cooperation with the Turkish company TRAO.

The Azerbaijani-Turkish investment cooperation in the oil and gas sector contributed to the creation of trade and economic relations between the two friendly regional countries. The dynamically developing trade partnership between the two countries brings foreign exchange profits to the Oil Fund of the Republic of Azerbaijan, and also contributes to the differentiation of the energy import market to ensure Turkey's energy security.

In recent years, with the completion of the construction of the Trans-Anatoly (TANAP) gas pipeline and the introduction of products, the “STAR” oil refinery, built by Azerbaijan's investment in Turkey, successfully developing interstate trade relations bring high economic results. Thus, investment cooperation between Azerbaijan and Turkey has become the basis of oil and gas trade relations in the development and strengthening of brotherhood and friendship between the two regional countries.

Keywords: *investment, diversification of trade relations, economic security, latest technology*

ИНВЕСТИЦИОННОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПРИ СОЗДАНИИ НЕФТЕ-ГАЗОВЫХ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ МЕЖДУ АЗЕРБАЙДЖАНОМ И ТУРЦИЕЙ

Х.Ф. Абдуллаева

Устойчивое развитие национальной экономики непосредственно связано с внесением внутренней и внешней инвестиции в приоритетную область государственной стратегии.

Статья посвящена научным исследованиям инвестиционного сотрудничества Азербайджана и Турции в повышении добычи нефти и газа, а также строительство экспортных международных трубопроводов, представляющие страну в международных нефтегазовых договорах. Государственная нефтяная Компания (SOCAR) помимо других иностранных компаний имеет инвестиционное сотрудничество с Турецкой компанией ТРАО.

Азербайджано-Турецкое инвестиционное сотрудничество в нефтегазовой сфере способствовало созданию торгово-экономических отношений между двумя дружными, региональными странами. Динамично развивающееся торговое партнерство двух стран приносит валютную прибыль в Нефтяной Фонд Азербайджанской Республики, а также способствует дифференциации энергетического импортного рынка для обеспечения энергетической безопасности Турции.

В последние годы завершением строительства Транс-Анатолинского (TANAP) газового трубопровода и внесением продукции, нефтеперерабатывающего завода “STAR”, построенный инвестицией Азербайджана на территории Турции, межгосударственные торговые отношения успешно развиваясь приносят высокие экономические результаты.

Таким образом, инвестиционное сотрудничество между Азербайджаном и Турцией стало основой нефтегазовых торговых отношений в развитии и укреплению братства и дружбы между двумя региональными странами.

Ключевые слова: *инвестиция, диверсификация торговых отношений, экономическая безопасность, новейшая технология*